

Mateja Kos

Pomen nacionalnih muzejev pri ohranjanju kolektivnega spomina

Ključne besede: nacionalni muzeji, spomin, dediščina

DOI: 10.4312/ars.13.1.234-247

Spomin je vez človeka s preteklostjo. Je njegova sposobnost, da lahko predstave, misli ter podatke ohrani v zavesti in jih obnovi, pa tudi popis dogodkov, srečanj, stvari ter spominjanje na koga ali kaj. Spomin je tudi zavest, v kateri so ohranjene predstave, misli in podatki o preteklosti; za muzeje in njihovo vlogo pa je najpomembnejša definicija zgodovinskega spomina, kar je ohranjeno védenje o preteklih dogodkih zgodovinske vrednosti.¹

Spomin je zaradi svoje fascinantnosti, pa tudi selektivnosti, nezanesljivosti in podvrženosti manipulacijam v zadnjih desetletjih predmet intenzivnih družboslovnih in humanističnih raziskav. Raziskovalci preučujejo tudi njegov protipol, nespomin oziroma pozabljanje, še posebej v kontekstu sodobne zgodovine.

Takšne raziskave potekajo tudi na muzeološkem področju, tistem, ki poleg arhivov najintenzivneje skrbi za njegovo ohranjanje. Na prvi pogled se zdi, da je poslanstvo obeh vrst ustanov dokaj jasno in preprosto, se pravi zbiranje, ohranjanje in posredovanje opredmetenega spomina, vendar ni povsem tako. Zato si je problem vredno ogledati tudi s stališča muzejev, še posebej nacionalnih.

Kako torej muzeji ravnaajo s spominom? Kako ta deluje v okviru muzealizacije in različnih kontekstov, ki so jih predmeti deležni? V kakšni zvezi je z zgodovino in kako poteka zgodovinjeneje?

Na splošno se strinjamo, da v svetu predmetov, ki nas obdaja, obstajajo tudi takšni, ki so preostanki časa, ki je minil. Ne uporabljamo jih več v njihovi osnovni funkciji, ampak jih hranimo zaradi spoštovanja, njihovega posebnega pomena in njihove umetniške vrednosti, ki z leti narašča. Skoraj vsak človek hrani takšne predmete, mnogi jih načrtno zbirajo. Njihov pomen je lahko individualen, torej samo naš, ali nadpomenski, prepoznajo ga torej tudi drugi (Horvat, 1990, 22). Predmeti so v nekem smislu trdna opora v času, ki se nenehno spreminja. Združujejo in razlikujejo, skratka,

1 Povzeto po geslu Spomin, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=133&View=1&Query=*spomin [15. 2. 2019].

dajejo identiteto ali omogočajo individualizacijo. Pomen je povezan s spominom, torej lahko rečemo, da je spomin individualen ali nadindividualen, splošen.

Ohranjanje predmetov ni samo stvar in konjiček posameznikov. Zdi se, da hoče sodobna družba svoj položaj v času in prostoru razumeti tako, da ohranja predmete. To nalogo je poverila muzejem. Lahko rečemo, da muzeji predstavljajo naš družbeni, skupni, kolektivni spomin. Bistvenega pomena je notranja informacija in duhovna vrednost, ki jo predmeti vsebujejo, ter družbeni, ekonomski in politični kontekst, ki določa njihovo vrednost v preteklosti, s tem pa tudi v današnjem času (Horvat, 1990, 22). Kako poteka spominjanje od posameznika k višji celoti, piše Nataša Golob in pri tem omenja tudi ustanove za hranjenje spominov:

Spomin je najprej oseben, šele nato je spomin družbe, sestavljen iz individualnih spominov. Lahko je nem, lahko je izrečen; če je zapisan, postane vsaj za nekaj časa del v skupnosti bralcev. Lahko je otipljiv, obstaja v materialnosti predmetov in se z njimi spreminja. [...] Knjižnice, arhivi in muzeji so kraji urejenega spomina, ki so sprejeli tisto, kar se je nam oz. njihovim skrbnikom zdelo vredno in potrebno ohraniti; marsikdaj se zalotim pri misli, da smo že mi naredili izbor (pravičen – pravilen?), ki dostikrat zrcali preference našega časa in percepcijo bodočnosti. Domišljamo si, da vemo, kaj bi utegnilo biti vredno in pomembno v dolgoročni perspektivi. Izbiranje je tehtanje med “da” in “ne” ali “ne več”, to so dejanja, ki vplivajo na spomine drugih ... (Golob, 2018, 7).

Potreba po ohranjanju preostankov preteklosti torej temelji na več medsebojno prepletenih predpostavkah: da je bila preteklost drugačna od sedanjosti; da so preostanki preteklosti nujno potrebni za našo identiteto in vrednota po sebi; da so dobrina, ki je redka in ki izginja (Jezernik, 2011, 7–10).

Kot piše Susan Pearce, je bistven pomen predmetov, da so generatorji spomina. Meni namreč, da imajo samo predmeti moč, da v nekem smislu prenašajo preteklost v prihodnost zaradi svojega resničnega, materializiranega odnosa do preteklih dogodkov. Zato se moramo truditi, da bi razumeli, kako lahko predmeti delujejo tako v preteklosti kot v sedanjosti, kakšne narave je ta odnos in zakaj ima za nas tako globok pomen (Pearce, 1998, 24).

Ko predmet pride v muzej, dobi novo, drugačno funkcijo, kot jo je imel v času svojega aktivnega življenja. Predmet ni mrtev, kot menijo nekateri muzeologi (prim. van Beek, 1990, 26–44), pač pa se spremeni njegova funkcija. Vezi, ki so ga priklepale na spomin posameznika, se razklenijo in nastanejo nove; te ga umestijo v širšo pomensko celoto, ki se na materialni ravni kaže kot zbirka, na ideološki ravni pa kot širši, na medsebojnih odnosih temelječi pomen. Kot piše Peter van Mensch, je zbiranje kot

zvrst muzealizacije pravzaprav združevanje predmetov različnega izvora, ki v svojem »realnem življenju« niso bili v isti ali enaki konstelaciji, torej niso bili povezani med seboj. Zbirka na ta način prikaže idejo preteklosti, a s stališča, da omogoči razpravo o njej v sedanjosti (van Mensch, 2011, 18). Če rečemo, da je muzejski predmet opredmetenje spomina, bržkone lahko opazujemo prehod od individualnega spomina v razširjen, morda splošen spominski sklop, ki zajema širšo celoto.

Spomin torej deluje skozi predmete. Vendar pa so zgodbe posameznih predmetov nujno manj povedne kot zgodbe, ki jih sestavljajo širše pomenske celote. V določeni fazi naracije se pojavi prehod iz zbira posameznih spominov ali spominov posameznikov v širšo celoto, v kolektivni spomin. Ta pa je po svojem bistvu drugačen, saj ni sestavljen iz množice individualnih spominov, ampak so ti predelani in preoblikovani v drugačno celoto, ki ustreza posamezni skupnosti.

Ob tem je še pomembno, da je temelj spomina pravzaprav čas. Spomin apropiira čas. Akumuliranje časa je značilnost heterotopije, to so po M. Foucaultu prostori, ki imajo še drug pomen, kot se zdi na prvi pogled. V njih lahko najdemo vse druge realne prostore znotraj kulture, ki so istočasno predstavljeni, sporni in preobrnjeni. Taka prostora sta tudi muzej in knjižnica, ki akumulirata čas (Foucault, 1984, 7). Muzej torej s pomočjo predmetov, ki korespondirajo s spominom, pravzaprav akumulira in shranjuje čas.

Ko raziskujemo spomin, moramo omeniti tudi njegov protipol, namreč pozabljanje. Zdi se, da odsotnost spomina v muzeju ni mogoča, saj muzej nikoli ne bi smel pozabljati. Vendar se v zgodovini muzejstva pojavijo tudi takšni primeri, celo vedno pogostejši so. To bi se pokazalo tako, da bi nekateri deli dediščine izginili iz njegovega fundusa, da bi jih muzej odpisal. To je sicer mogoče tako po kodeksu ICOM kot tudi glede na slovensko zakonodajo.² Nekatere dele dediščine je mogoče umakniti iz soja žarometov, jih skriti, zatemniti. Nato so lahko pozabljeni. Znana so, na primer, potvarjanja slogov v umetnostni zgodovini ali kontekstov v arheologiji (na primer uničevanje tistih artefaktov v Egiptu, ki niso najbolj sodili v prevladujočo zgodovino faraonov). Z uničenjem predmetov, ki ne sodijo v vnaprej zamejeno celoto ali ki ne podpirajo ideje, lahko ustvarimo nove svetove, ki se zdijo realni (Preziosi, 2011, 64).

Susan A. Crane opozarja, da muzeji, podobno kot spomini, obstajajo in delujejo na več ravneh, kot prostori, stavbe, razstavnici, kavarne, katalogi ter tudi kot spomini obiskovalcev in zaposlenih. Ko muzej razstavi predmet, se ta poveže v množico diskurzov spominskega prikaza; mreža odnosov, ki jih predmet spleta, se začne že s pridobitvijo (akcesijo) (Crane, 2000, 2, 3). Prav prepletanje oziroma interakcija med dediščino, spomini in izkušnjami posameznika ter izkušnjami in spomini širše

2 Prim. *Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZKVD-1C)*, 23. člen, Prenehanje statusa spomenika.

skupnosti in preteklosti je paradigma sodobnega muzeja. Tu namreč vstopi ena od sodobnih metod za nagovarjanje obiskovalcev, namreč interpretacija. V muzejih so predmeti, ki so se ohranili, ker so jih spravili kot sprožilce in nosilce spomina, kar pa ne velja samo za celotne kulture, ampak istočasno za vsakega posameznika v tej kulturi (Crane, 2000, 5).

Že večkrat smo se srečali s pojmom individualni spomin in s širšim, s posamezno skupnostjo povezanim spominom. Oba pojma je definiral Maurice Halbwachs. Individualni spomini so odvisni od ogrođja kolektivnih. Čeprav imajo posamezniki svoje individualne spomine, njihovo spominjanje in izraz temeljita na spreminjajočih se kontekstih mnogih družb in časov, v katerih žive. Halbwachs posrečeno piše, da kolektivni spomin ovija individualne spomine (Halbwachs, 2011, 56).

Individualni spomin torej ni povsem osamljen in zaprt, oddvojen od drugih, saj iz prakse vemo, da se mora človek pogosto sklicevati na spomine drugih, da bi evociral lastno preteklost (Halbwachs, 2011, 56). Spomin je povezan s časom; Halbwachs omenja kolektivni čas, pravzaprav točke kolektivnega časa, v katere so vpeti individualni spomini (Halbwachs, 2001, 59).

Janja Žagar se ukvarja s spominom ter selekcijo in načini transformacije spomina v dediščino. Opozarja na razlike med osebnim, skupnim in zgodovinskim spominom ter osebno, skupno in univerzalno dediščino. Spomin obravnava kot biološko in kulturno kategorijo: na eni strani torej kot sposobnost možganov in nevronskih povezav, ki omogočajo dožemanje, pomnjenje, obujanje in utrjevanje spominov, na drugi strani pa kot temelj lastne kontinuitete in hkrati umeščenosti v časovne, prostorske in družbene okvire. Kulturni vzorci spominjanja so naučeni in usmerjajo, kaj iz osebne in skupne preteklosti si velja zapomniti in na kakšen način ta spomin obnavljati. Spominska dediščina oblikuje in ohranja takšno podobo o preteklosti, kot jo potrebuje vsakokratna sedanjost.³

Kot je videti iz napisanega, so muzeji povezani z ustvarjanjem kolektivnega spomina, to je njihovo poslanstvo, torej razlog obstoja. Vendar pa ne moremo mimo nekaterih delov poslanstva, ki jih lažje povežemo z individualnim spominom. Med temi pomembnimi drugimi funkcijami je pridobivanje gradiva. Načini pridobivanja so različni, vsem pa so skupni kriteriji, ki jih mora predmet izpolnjevati, da lahko postane del muzejske zbirke. Splošne napotke, kot je na primer zbiranje pomembnih artefaktov, povezanih z ustvarjalnostjo skupnosti, ki jo predstavlja muzej, priče pomembnih dogodkov, umetniške ustvarjalnosti in podobnega vsebuje zbiralna politika, ki je uradni dokument, določa pa jih tudi Uredba o nacionalnem bogastvu

3 Neobjavljeno; zapis s spletne strani Slovenskega etnografskega muzeja, <https://www.etno-muzej.si/sl/dogodki/dekd-spomin-dediscina-zgodovina-predavanje-dr-janje-zagar> [14. 2. 2019].

in določitvi zvrsti dediščine. Na to področje posameznik vstopa tudi fizično, kot kustos, ki je zadolžen za pridobivanje in uvrščanje v zbirko. Temeljni korak, pridobitev izbranega predmeta, je odraz kriterijev posameznika, ki to dejanje opravlja, čeprav so ti predpisani in naj bi veljali za vse. Šele nato se predmet poveže v mrežo pomenov, ki je vpeta v tkivo muzeja in je rezultat dela muzejskih sodelavcev v sodobnosti, pa tudi v preteklosti. Tu se torej kolektivni in individualni spomin povežeta. In zdi se, da tvorita neločljivo celoto.

Danes ne govorimo samo o individualnem in kolektivnem spominu, ampak celo o dveh vrstah muzejev, namreč muzejih, kot jih definirata ICOM in *Zakon o varovanju kulturne dediščine*⁴ (to so posredovalci kolektivnega spomina), ter individualnih, osebnih muzejih. Ti zadnji po mnenju nekaterih muzeologov pomenijo prihodnost muzejstva. Vendar pa ravno s to osrediščenostjo na posameznika morda pomenijo korak nazaj. Obstaja torej zvrst muzeja, ki gradi na individualnih spominih, celo na spominu samo enega posameznika. Med takšnimi muzeji sta na primer Muzej nedolžnosti Orhana Pamuka v Istanbulu in Muzej prekinjenih zvez v Zagrebu. Prvi govori o popolnoma individualni, čeprav fiksijski zgodbi, medtem ko drugi nagovarja s spomini posameznikov, iz katerih obiskovalec neposredno razbere povezanost s svojo situacijo.

Muzej je torej povezan tako s kolektivnim kot tudi z individualnim spominom. Kako spomin deluje v muzeju? Nekateri muzeji, predvsem muzeji na prostem, želijo priklicati stare načine življenja, o katerih ima obiskovalec neposredno (svoje) ali posredno (staršev, starih staršev) znanje in izkušnje (Bennett, 1995, 118). Ob tem se moramo zavedati, da je spomin, ki se nam zdi domač, vendarle preoblikovan s pomočjo specifičnih ideoloških in političnih asociacij, ki jih je sedanost posredovala preteklosti. Zato se lahko vprašamo, v kakšnem smislu je ta pretekli dogodek za nas resničen. Ali je preteklost sploh lahko resnična in na kakšen način (Bennett, 1995, 118)? Pri tem je v pomoč pojem simulaker, ki ga je uvedel Jean Baudrillard in se v muzeoloških študijah pogosto uporablja kot sinonim za (umetno) ustvarjeno preteklost (Baudrillard, 1999, 87). Baudrillard v eseju o Beaubourgu v Parizu preizprašuje vlogo muzeja, ki se mu zdi negativna. Piše, da se že s tradicionalnim muzejem začenja rez, ki ga vidi kot interferenco vseh kultur, brezpogojno estetizacijo,

4 Prim. *ICOMov kodeks muzejske etike* (9, 2005): muzej je »za javnost odprta, nepridobitna, stalna ustanova v službi družbe in njenega razvoja, ki zaradi preučevanja, vzgoje in razvedrila pridobiva materialne dokaze o ljudeh in njihovem okolju, jih hrani, raziskuje, o njih posreduje informacije in jih razstavlja.« (str. 9), http://www.icom-slovenia.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/eticni_kodeks/eticni_kodeks.pdf [14. 2. 2019]. Prim. tudi *ZVKD-1C*, Definicije: »Muzej je stalna organizacija v službi družbe in njenega razvoja, ki je odprta za javnost in ki zbira, ohranja, dokumentira, preučuje, interpretira, upravlja in razstavlja dediščino ter posreduje podatke o njej z namenom razvijati zavest o dediščini, širiti vedenje o njenih vrednotah in omogočati uživanje v njej«, <https://zakonodaja.com/zakon/zvkd-1/3-clen-definicije> [14. 2. 2019].

ki tvori hiperrealno kulturo. Muzej je skladišče za spomin in njegovo funkcionalno distribucijo (Baudrillard, 1999, 87).

Spomin je torej tisto, kar opredmeteno v predmetih in narativih hranijo muzeji. S tem povezan kolektivni spomin je na drugi strani povezan z zgodovinskim spominom. Maurice Halbwachs oboje poimenuje notranji ali individualni ter družbeni spomin, pravilneje, avtobiografski in zgodovinski spomin (Halbwachs, 2011, 87). Zgodovinski spomin pojasnjuje s primerom nacionalne skupine, katere del je posameznik. Ta je bila prizorišče dogodkov, ki se jih spominja, čeprav jih ni doživel, z njimi se je seznanil iz medijev ali iz pričevanj tistih, ki so bili vanje neposredno vpleteni, saj o njih obstaja živo izročilo, ki je izročilo skupine, na primer politične stranke, province, poklicnega razreda (Halbwachs, 2011, 87).

Sodoben družboslovni diskurz o problematiki kolektivnega in individualnega spomina razpravlja ravno o tem problemu. Na prvi pogled se zdi, da so muzeji že po definiciji varuhi kolektivnega spomina. Na to nedvomno kažejo stalne (pa tudi občasne) razstave v zgodovinskih muzejih. S tem so nedvomno povezane z vladajočimi družbenimi strukturami; sodoben pojem elitizma, ki se posebej nanaša na nacionalne muzeje, je prav tako povezan z njimi.

Neposredno s spominom je povezan pojem dediščina. Toda v njeni definiciji, ki jo prinaša *Zakon o varovanju kulturne dediščine*,⁵ spomin kot posebna konstitutivna kategorija ni omenjen. V zakonu namreč piše: »Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti, ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas.«⁶ Dediščina – pojem, ki označuje stvari in reči, ki jih od predhodnikov nasledijo potomci – ima v tem primeru kolektiven in ne individualen pomen.

Dediščina in spomin sta soodvisna in koreninita v pomenu preteklosti v sedanjosti, ki ga osmišljajo ravno spomini, bodisi posameznika bodisi skupnosti.

Dediščina je torej pojem, ki predstavlja opredmeten kolektivni spomin. Zato obe definiciji muzeja pojma spomin sploh ne vsebujeta, saj ga ustrezno zamenjuje pojem dediščine.⁷

5 ZVKD-1C, Definicije.

6 ZVKD-1C, Definicije.

7 Prim. op. 4.

O dediščini Aleida Assmann piše na primeru arhivov, kar lahko posplošimo tudi na muzeje, da so namreč kolektivno skladišče znanja, ki opravljajo več različnih funkcij. Trije glavni vidiki so selekcija, ohranjevanje in dostopnost. Arhiv je torej institucionaliziran spomin države, naroda in družbe. Zato leži nekje med funkcijo in skladiščem, kar je odvisno od tega, ali je organiziran kot politični instrument vlade ali zunanji depozitorij znanja. Avtorica še posebej omenja kulturno dediščino, ki jo definira kot poseben funkcionalni spomin, del arhiva (Assmann, 2011, 329–330).

Tretji pojem, ki ga lahko povežemo s spominom, je pričevalnost. Muzeji so pomembni semiotični in epistemološki instrumenti za ustvarjanje, upravljanje in posredovanje pomenov z zbiranjem in sintetiziranjem predmetov, idej in prepričanj. Pomen vsakega predmeta je v tem, da je priča preteklih ali sedanjih dogodkov in značaja, mentalitete ali duha osebe, ljudi, prostora ali časa (Preziosi, 2011, 55).

O pričevalnosti in kolektivnem spominu razpravlja Kaja Širok. Izpostavlja zlasti njegovo tesno povezanost oziroma pomembno vlogo pri ustvarjanju identitete. Sodobna obsedenost s spominjanjem in pričevanjem o preteklosti postavi spomin kot enega glavnih sodobnih graditeljev identitetnih diskurzov – spomini skupnosti se predstavljajo v vlogi zanesljivega vira, ki potrjuje kolektivno identiteto skupine. Kolektivni spomin oblikuje občutek pripadnosti posameznika skupnosti (Širok, 2012, 138).

Ena od pomembnih skupnosti, ki usodno zaznamujejo posameznikovo identiteto, je narod. Navezuje se na pojmovanje naroda kot zamišljene skupnosti Benedicta Andersona (Anderson, 1998, 22). Ta predlaga naslednjo definicijo naroda: narod je zamišljena politična skupnost – zamišljen je hkrati kot notranje omejen in suveren (Anderson, 1998, 22). Prevzemanje spominov skupnosti in njihovo občutenje kot del skupne, deljene preteklosti vseh pripadnikov nekega naroda je bistven element gradnje identitete vsake zamišljene skupnosti. Ko pripadniki prevzemajo idejo o skupnosti in sodelujejo v procesu zamišljanja, prevzemajo nacionalne in historične diskurze skupnosti, njene interpretacije in ideje o tem, kakšne značilnosti ima lastna skupnost. Z istega zornega kota opazujejo druge skupnosti in v istem procesu zamišljanja svojo skupnost diferencirajo od sosednje, ki je prav tako zamišljena (Širok, 2012, 139).

Kako lahko spomin deluje kot gradnik širše, splošnejše identitete? In kakšne so povezave z zgodovino na področju apropiacije časa? S tem v zvezi je zanimiva povezava med spominom in zgodovino. Ta pojma namreč nista sinonimna. Spomin je vedno aktualen fenomen, ki preteklost povezuje s sedanjostjo. Zgodovina pa je po definiciji reprezentacija preteklosti. Spomin je močno povezan s skupino, katere

spomin je, kar pomeni, da je toliko spominov, kot je skupin. Spomin je po naravi mnogoznačen, raznolik in vendar specifičen (Knell, 2011, 9). Kot smo videli, spomine ustvarjajo posamezniki in skupnosti, zgodovino pa strokovnjaki, zgodovinarji. Ti ne priznavajo spomina kot legitimne alternative zgodovini. Ta odnos se kaže tudi v muzejih, in sicer s strahom strokovnih delavcev in njihovo potrebo po nadzoru, kar se odraža v nesprejemanju ali pogojnem sprejemanju participatornosti kot sodobne muzeološke paradigme (Knell, 2011, 9). V takšnem primeru sta lahko zgodovina in spomin celo protipola.

Kako skozi kolektivni spomin, ki ga generirajo predmeti, ustvarjamo identiteto? Susan Pearce pojasnjuje, da posamezniki zbirajo predmete, da si ustvarjajo lastno identiteto. Na povsem enak način lahko ustanova, kot na primer cerkev ali muzej, zbira predmete, da ustvarja identiteto skupnosti. Na primer, ljudje iz določene dežele se bodo z zbirko v narodnem muzeju identificirali zato, ker je del njihove lastne zgodovine. Identiteta je lahko ustvarjena na vsaki ravni, od osebne do lokalne, od regionalne do nacionalne. Strukturiranje preteklosti ima izjemno pomembno vlogo pri strukturiranju identitete, na primer pri zavedanju, od kod prihajamo in del česa smo (Pearce, 1998, 24). Podobno piše Jan Assmann v delu *Kultura spominjanja* (Assmann, 2011, 17).

Muzeji, še posebej zgodovinski in nacionalni, so ustanove za varovanje spomina človeštva.

Vse zapisano o spominu, dediščini, pričevalnosti in zgodovini se v najčistejši obliki nanaša na nacionalne muzeje. Kakšna je torej vloga nacionalnih muzejev pri ohranjanju kolektivnega spomina? Na prvi pogled gre za dokaj preprosto definicijo, ki izhaja iz statusa teh muzejev. Vsak nacionalni muzej je varuh, raziskovalec in promotor strokovno in znanstveno preoblikovanega kolektivnega spomina, s tem pa tudi konstitutivni element narodne zavesti. S tem je povezan vstop politike, ideologije vladajočih političnih elit, v muzej. To označujemo s pojmom *governmentalizem*,⁸ ki pomeni ideološko in politično indoktrinacijo s stališča vladajočih elit. Tudi Anderson piše, da imajo muzeji, s tem v zvezi pa tudi muzealizacijska imaginacija, globok političen značaj (Anderson, 1998, 217). Določena stopnja elitizma je značilna za vse muzeje, ki jih financirajo države. Zato

8 Termin je za primer muzejev uporabil Michel Foucault. V angleškem prevodu gre za izraz *governmentality*, v čemer lahko vidimo povezavo med vladanjem in mentaliteto. V različnih slovarjih najdemo bolj ali manj natančne definicije tega pojma: Websterjev slovar ta termin predstavi kot teorijo, ki zastopa povečanje vplivnega področja in stopnje dejavnosti vlade. Prim: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/governmentalism> [28. 2. 2019]. Gre za tendenco k povečevanju vloge, aktivnosti in moči vlade. Oxfordski slovar je še natančnejši in piše o podpori vloge vlade v družbi, še posebej o teoriji ali sistemu, s katerim vlada nadzira večino dejavnosti. Prim: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/governmentalism> [2. 3. 2019]. Isti slovar navaja korenine izraza v 19. stoletju, iz francoskega *gouvernementalisme*.

si moramo postaviti vprašanje, kako definiramo nacionalne muzeje. V zborniku *National Museums* najdemo definicijo, da so nacionalni muzeji ustanove, kjer znanje materializirajo, vizualizirajo, preučujejo in komunicirajo skozi optiko nacionalne identitete (Aronsson, 2011, 48).

Didier Maleuvre meni, da muzej ni samo zgodovinski objekt, ampak je izdelovalec zgodovine (Maleuvre, 1999, 1). Prav z zbiranjem artefaktov iz preteklosti omogoča zgodovino, njeno prezenco, s tem pa jo tudi izumlja. Muzej tako postane prostor ritualnega srečanja z zgodovino (Maleuvre, 1999, 1). Precej podobno problem koncipira Igor Zabel, ko ob razstavi v članku *Pevec, nacija, kultura* (Zabel, 2001, 93–94) piše, da je muzej, še posebej pa Narodni muzej Slovenije, stroj za proizvodnjo narodne tradicije. Avtor formulacijo o stroju za proizvodnjo narodne tradicije razume dobesedno:

Tradicija ni nekaj, kar je dano in obstoji samo po sebi, marveč je vselej proizvedena, in ravno muzej je odlikovani mehanizem (»stroj«) za njeno proizvajanje – gotovo ne edini tak mehanizem, vendar eden temeljnih. Nacionalni muzej pa po definiciji proizvaja nacionalno tradicijo. Trditev, da je tradicija »proizvedena«, seveda ne pomeni, da gre pri tem za nekakšen poljubni izmislek. Narobe, muzej je odlikovana točka vzpostavljanja tradicije ravno zato, ker je visoko specializirana in strokovno usposobljena institucija. Le kot taka je sposobna vzpostaviti diskurz (o nacionalni tradiciji), ki ga lahko sprejmemo za legitimnega. (Zabel, 2002, 137)

Kako pa se svoje vloge posredovalcev kolektivnega spomina in izgradnje nacionalne identitete zavedajo muzeji sami? V besedilu o nacionalnih muzejih (Kos, 2016, 11–13) sem izpostavila poslanstva (nekaterih) slovenskih nacionalnih muzejev. Pregled in primerjava sta pokazala, da nobeden od muzejev⁹ v poslanstvu nima ohranjanja spomina, prav tako pa v nobenem ni bila eksplicitno navedena narodotvornost muzeja. Kot se zdi, pomeni nacionalnost v poslanstvu obravnavanih muzejev predvsem razprostranjenost teritorija zbiranja na celotno slovensko ozemlje (ter Slovence v zamejstvu in tujini). Po drugi strani pa v poslanstvih razen teritorija redko najdemo druge lastnosti in dolžnosti, ki bi bile povezane s celotno državo ali družbo. Naloge nacionalnih muzejev so pravzaprav enake, kot jih imajo vsi muzeji, le teritorij je večji. Le malokateri muzej se čuti poklicanega omeniti, da je njegovo poslanstvo tudi širjenje in razvijanje nacionalne zavesti. V zvezi s temi opredelitvami je morda pomembno, da slovenska zakonodaja s področja

9 Upoštevani so: Narodna galerija, Narodni muzej Slovenije, Slovenski etnografski muzej, Muzej novejšje zgodovine Slovenije in Slovenski šolski muzej. Prim.: https://www.ng-slo.si/si/files/default/ONG/INFOJZ/2017-21_STRATEGIJA.pdf; http://www.nms.si/index.php?option=com_content&view=article&id=185&Itemid=155&lang=en; <https://www.etno-muzej.si/sl/poslanstvo-in-zgodovina-muzeja>; <http://www.muzej-nz.si/o-muzeju/> [2. 3. 2019].

varovanja premične kulturne dediščine nacionalnih muzejev ne pozna, pač pa jih opredeljuje kot državne muzeje, torej tiste, ki jih je ustanovila država in jih zato tudi financira. *Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine* besedo nacionalno uporabi samo dvakrat, v besednih zvezah nacionalno bogastvo in nacionalni program za kulturo.¹⁰

Že ustanovitveni dokumenti prvega kompleksnega, predvsem pa zgodovinskega muzeja na naših tleh vsebujejo zbiranje narodovega spomina kot eno temeljnih predpostavk: načrta zbiranja gradiva. V njem je zapisano: »*Naš domovinski muzej naj bi zajel prvenstveno vse s področja nacionalnega slovstva in narodne ustvarjalnosti. Prav tako naj združi vse, kar je v domovini (Vaterlande) ustvarila narava ali človeška pridnost. Shrani naj vse spomine na usodo dežele in na zasluge njenih prebivalcev*« (Petru, 1971, 13). Muzeja kljub uporabljenim terminom še ne moremo imeti za (prvi) nacionalni muzej pri nas, a teza, da gre za Slovence (ne za Kranjce), je bila vabljava za avtorja zapisa v tako imenovanem Zlatem *Argu* (Petru, 1971, 8).

Iz zapisa sledi, da so bili prvi koraki prvega javnega muzeja na slovenskem ozemlju povezani s posebno vlogo spomina (celo narodovega, torej nujno kolektivnega spomina), ki ga ta ima pri oblikovanju oziroma konstituiranju dediščine.

Če povzamemo, muzeji so torej tvorci kolektivnega spomina in s tem povezanega zgodovinskega spomina. Lahko rečemo, da v muzejih obstaja materializirana zgodovina, ki je kljub svoji večni minulosti dostopna v sedanjosti. Muzeji jo posredujejo in interpretirajo na različne načine. Ob različnih gradacijah zbirk v muzejih imajo za narodotvornost in v zvezi s tem državitvornost največ zaslug nacionalni muzeji. Ravno ti pa imajo največ težav, kadar želijo udejanjiti nekatere premise, ki jih zahteva sodobna družbena vloga muzejev.

V Sloveniji je precej očiten problem identifikacije s širšimi skupnostmi. Ta namreč ni vprašljiva, dokler gre za lokalno skupnost. Zato so pri nas najbolj priljubljeni in v muzeologiji kot platforma prihodnosti muzejev najbolj pripoznani ekomuzeji, muzeji lokalnih skupnosti, ki najbolj ustrezajo sodobnim premisam o inkluzivnosti in participativnosti. Problem nepreseganja lokalne ravni ali celo državljanske (ne)pripadnosti se kaže v neidentifikaciji z državo in njenimi ustanovami, tudi z nacionalnimi muzeji. Pri tem se postavlja vprašanje, kako bi lahko nacionalni muzeji izboljšali svojo družbeno vlogo. Odgovor nanj je zelo kompleksen, zaenkrat pa lahko navedemo le en muzej, ki se je uspešno povezal z okoljem, v katerem deluje, namreč Muzej za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani.

10 ZVKD-1C.

Bibliografija

- Anderson, B., *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*, Ljubljana 2007.
- Aronsson, P., Explaining national museums: exploring comparative approaches to the study of national museums, v: *National Museums. New Studies from around the World*, London, New York 2011, str. 29–54.
- Assmann, A., *Cultural memory and Western Civilisation. Functions, media, Archives*. Cambridge 2014.
- Assmann, J., *Kultura pamćenja*, Beograd 2011.
- Baudrillard, J., *Simulaker in simulacija*, Ljubljana 1999.
- Bennett, T., *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, London, New York 1995.
- Crane, S. A., Introduction: On Museums and memory, v: *Museums and memory* (ur. Crane, S. A.), Stanford 2000, str. 2–16.
- Foucault, M., *Architecture/Mouvement/Continuité*, 1984, str. 1–9, <http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf> [10. 2. 2019].
- Golob, N., Sine manu, sine oculis, sola voce, sola memoria, *Ars & Humanitas* XII/2, 2018, str. 7–13.
- Halbwachs, M., *Kolektivni spomin*, Ljubljana 2011.
- Horvat, J., Nekaj misli o muzeologiji, *Argo* 29/30, 1990, str. 19–23.
- Jezernik, B., Varovanje dediščine – Muzeji, muzeji na prostem in ekomuzeji, v: *Ekomuzej hmeljarstva in pivovarstva Slovenije*, http://etnologija.etnoinfo.org/dokumenti/73/2/2011/EKOMUZEJ_HMELJARSTVA_IN_PIVOVARSTVA_SLOVENIJE_2147.pdf, str. 8–19 [14. 2. 2019].
- Knell, S. J., National museums and the national imagination, v: *National Museums. New Studies from around the World* (ur. Knell, S. J. in dr.), London, New York 2011, str. 3–28.
- Kos, M., O nacionalnih muzejih, *Argo* 59, 2016, str. 10–23.
- Maleuvre, D., *Memories. History, technology, Art*, Stanford 1999, str. 1–21.
- Petru, P., Misli ob stopetdesetletnici Narodnega muzeja, *Argo* 10, 1971, str. 3–33.
- Preziosi, D., Myths of Nationality, v: *National Museums. New Studies from around the World* (ur. Knell, S. J. in dr.), London, New York 2011, str. 55–66.
- Pearce, S., *Museums, Objects and Collections, A cultural Study*, London, New York, 1998.

- Širok, K., Kolektivni spomin, pričevalec in zgodovina, *Acta Histriae* 20, 2012, str. 137–150, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-5SZVIPCS> [21. 2. 2019].
- van Beek, G., The Rites of Things. A critical View of Museums, Objects and Metaphors, *Etnofoor* 3, 1990, str. 26–44.
- van Mensch, P., Meijer-van Mensch, L., *New trends in Museology*, Celje 2011.
- Zabel, I., Pevec, nacija, kultura, *Argo* 44, 2001, str. 93–94.
- Zabel, I., Kje je cesar nag, *Argo* 45, 2002, str. 136–140.

Mateja Kos

Pomen nacionalnih muzejev pri ohranjanju kolektivnega spomina

Ključne besede: nacionalni muzeji, spomin, dediščina

Raziskave spomina, ki se jim v zadnjih desetletjih posvečajo raziskovalci s področij družboslovja in humanistike, potekajo tudi na področju muzeologije.

Muzeji zbirajo predmete, ki ob prehodu izgubijo funkcijo, ki so jo imeli v vsakdanjem življenju, in dobijo novo. Obenem so predmeti generatorji spomina. Spomin deluje skozi predmete, ki postanejo medij. Vendar so zgodbe posameznih predmetov nujno manj povedne kot zgodbe, ki jih sestavljajo širše pomenske celote. V določeni fazi naracije se pojavi prehod iz zbira posameznih spominov ali spominov posameznikov v širšo celoto v kolektivni spomin. Ta ni sestavljen iz množice individualnih spominov, ampak so ti predelani in preoblikovani v celoto, ki ustreza določeni skupnosti. Spomin je povezan s časom; individualni spomini so vpeti v točke kolektivnega časa.

Muzeji ustvarjajo kolektivni spomin. Ta je povezan s pojmi zgodovinski spomin, (kulturalna) dediščina in pričevalnost. Kolektivni spomin, ki ga generirajo predmeti, ustvarja identiteto, ki je lahko ustvarjena na vseh ravneh, od osebne do lokalne, od regionalne do nacionalne. Strukturiranje določene preteklosti ima izjemno pomembno vlogo pri strukturiranju identitete.

Pojmi spomin, dediščina, pričevalnost in zgodovina se na področju kulturne dediščine v najčistejši obliki nanašajo na nacionalne muzeje. Vsak nacionalni muzej je varuh, raziskovalec in promotor strokovno in znanstveno preoblikovanega kolektivnega spomina, s tem pa tudi konstitutivni element narodne zavesti.

Mateja Kos

The Importance of National Museums in Preserving Collective Memory

Keywords: national museums, memory, heritage

Research into memory, which has been carried out in recent decades by researchers in the fields of social sciences and humanities, is also important in the field of museology.

Museums collect objects that, at the time of transition, lose their original function they have in previous everyday life and acquire a new one. Objects are generators of memory, and memory works through objects. However, the stories of individual objects are necessarily less comprehensive than stories that are made up of broader semantic wholes. At some stage of the narrative a transition from the collection of individual memories or memories of individuals to a wider whole appears – a collective memory. It is not composed of a multitude of individual memories, but is processed and transformed into a whole that corresponds a particular community. Memory is connected with time, and individual memories are fixed at the points of collective time.

Museums are creators of collective memory. Collective memory is connected with the concepts of historical memory, (cultural) heritage and witnessing. The collective memory generated by objects creates an identity. This can be created at every level, from personal to local, from regional to national. Structuring a particular past has an extremely important role in structuring identity.

The concepts of memory, heritage, witnessing and history in the field of cultural heritage refer to national museums in the purest form. Each national museum is a guardian, researcher and promoter of a professionally and scientifically transformed collective memory, and thus a constitutive element of national consciousness.